

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο παρών τόμος αποτελεί συλλογή κειμένων ομαδικής και ατομικής ερευνητικής εργασίας. Πρόκειται για το απόσταγμα ερευνητικών εμπειριών που προέκυψαν κατά την εκπόνηση του έργου με τίτλο «ΑΘΗΝΑ ΚΑΙ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ: ΕΜΕΙΣ ΚΑΙ ΟΙ “ΑΛΛΟΙ” ΟΙ “ΑΛΛΟΙ” ΚΙ ΕΜΕΙΣ», το οποίο παρουσιάζει αναλυτικά στον πρόλογο του παρόντος τόμου, η επιστημονική υπεύθυνη του ερευνητικού έργου Δρ. Ι. Τσίγκανου.¹ Σκοπός του έργου ήταν η διερεύνηση των λιγότερο ορατών ή και αθέατων όψεων «απόρριψης» ή «αποδοχής» του «ξένου» ως «άλλου», «διαφορετικού» αλλά κυρίως ως «επικίνδυνου» στο συλλογικό κοινωνικό συνειδητό και ασυνείδητο της σύγχρονης ελληνικής κοινωνίας.

Ως εκ τούτου η συμβολή του τόμου αυτού στη μελέτη του μεταναστευτικού ζητήματος συνίσταται στην ανάδειξη συγκεκριμένων, ιδιαίτερων πτυχών της προσωρινής ή και περισσότερο μόνιμης εγκατάστασης μεγάλου αριθμού μετακινούμενων ατόμων και κοινωνικών ομάδων στη χώρα μας. Τα κείμενα που έχουν συμπεριληφθεί στην παρούσα έκδοση ανακλύουν επιμέρους διαστάσεις του φαινομένου της μετανάστευσης όσον αφορά στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της χώρας και συναρθρώνονται σε ένα ενιαίο σύνολο πλαισιώνοντας το συνεκτικό άξονα του συνολικού εγχειρήματος.

Στο πρώτο μέρος του τόμου φιλοξενούνται κείμενα που προέκυψαν από την επεξεργασία πρωτογενών εμπειρικών δεδομένων και από την ανάλυση ειδικότερων θεματικών αξόνων.

Ο Νίκος Γεωργαράκης αναπτύσσει μια προσέγγιση «πολλαπλού προβληματισμού» για τη μετανάστευση που αγγίζει το σύνολο των παραμέτρων που

1. «Αθήνα και Μετανάστευση: Εμείς και οι Άλλοι, οι Άλλοι και Εμείς 2005-2007», ΕΠΑΝ/Γ'ΚΠΣ, Μέτρο 3.3., Δράση 3.3.1.- Αριστεία σε Ερευνητικά Ινστιτούτα της ΓΓΕΤ, στη βάση της υπ' αριθμ 14123/Β1/3.3.1./4872/6-12-05 Απόφασης Ένταξης της σχετικής Πράξης με τίτλο «Αριστεία σε Ερευνητικά Ινστιτούτα ΓΓΕΤ [2ος κύκλος στο ΕΠΑΝ, Μέτρο3.3. και με αριθμ. πρωτ. 22672 (ΦΟΡ) 1719/20-12-05].

συγκροτούν μια σύγχρονη κοινωνία υποδοχής μεταναστών. Η μεταναστευτική πολιτική αποτελεί μέρος της συνολικής πολιτικής για την κοινωνία, την οικονομία και την κοινωνική συνοχή. Επιχειρεί να εντοπίσει τα βασικά χαρακτηριστικά σε κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό επίπεδο που προσδιορίζουν τη διαμόρφωση της μεταναστευτικής πολιτικής στην Ελλάδα και να καταγράψει τις απόψεις και στάσεις των εμπλεκομένων στη διαμόρφωση και την εφαρμογή της πολιτικής αυτής.

Το κείμενο του Νίκου Σαρρή αναδεικνύει τις αντιφατικές διαστάσεις της μεταναστευτικής πολιτικής στην Ευρωπαϊκή Ένωση, η οποία, ως χώρος υποδοχής μεταναστών, βρίσκεται αντιμέτωπη με πολύπλοκα ζητήματα που καλείται να αντιμετωπίσει και να διαχειριστεί. Παρουσιάζεται το νομοθετικό πλαίσιο και οι πολιτικές στον τομέα της μετανάστευσης και του ασύλου σε ευρωπαϊκό επίπεδο και οι ευρύτερες μεταρρυθμίσεις στις νομοθεσίες για τους αλλοδαπούς στα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, προκειμένου να ενσωματώσουν το κοινοτικό δίκαιο. Τέλος, τονίζεται η ανάγκη συνεργασίας των κρατών μελών ώστε τα ζητήματα της μεταναστευτικής πολιτικής να μην αντιμετωπίζονται αποσπασματικά και αποκλειστικά σε εθνικό ή διακρατικό επίπεδο.

Η Χαρά Στρατουδάκη αποτυπώνει τις θεματολογικές και μεθοδολογικές επιλογές που κυριάρχησαν στην εμπειρική κοινωνική έρευνα του μεταναστευτικού ζητήματος στη χώρα μας, από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 ως το 2005. Διαπιστώνει ότι οι ιδιαιτερότητες του πεδίου οδήγησαν την έρευνα προς συγκεκριμένες κατευθύνσεις και επιλογές: το καθεστώς παρανομίας εμπόδιζε τη χρήση ερωτηματολογίου ή τη διαμόρφωση αντιπροσωπευτικού δείγματος. Αντίθετα, η νομιμοποίηση των μεταναστών διευκόλυνε τη διεξαγωγή ερευνών με μεγαλύτερο και αντιπροσωπευτικότερο δείγμα. Η χρηματοδότηση από ευρωπαϊκά προγράμματα επέτρεψε την αξιοποίηση μεγαλύτερου δείγματος και τη χρήση πολλαπλών μεθόδων, όμως οι προτεραιότητες της κυβέρνησης και της Ευρωπαϊκής Ένωσης κατηύθυναν τη θεματολογία. Τέλος, εντοπίζονται περιοχές που αφήνουν περιθώρια περαιτέρω διερεύνησης και επισημαίνεται η πλήρης απουσία επανάληψης των ερευνών.

Η Χριστίνα Βαρουξή προσεγγίζει ευρήματα της έρευνας πεδίου υπό το πρίσμα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, διαπιστώνοντας ότι το υφιστάμενο νομοθετικό και θεσμικό πλαίσιο μεταναστευτικής πολιτικής της χώρας δεν εγγυάται ικανοποιητική προστασία των δικαιωμάτων των μεταναστών. Οι μετανάστες και κυρίως οι παράτυποι είναι ιδιαίτερα ευάλωτοι σε παραβιάσεις των δικαιωμάτων τους, οι οποίες πηγάζουν τόσο από την παράλειψη του κράτους να συμμορφωθεί με το διεθνές δίκαιο και τα θεσμικά κείμενα

για τα ανθρώπινα δικαιώματα όσο κυρίως από την απροθυμία του να εξασφαλίσει την εφαρμογή τους στις πρακτικές των κρατικών οργάνων, με τη λειτουργία αποτελεσματικών μηχανισμών ελέγχου και λογοδοσίας.

Η Όλγα Τσακνρίδη επιχειρεί μια πολιτισμική προσέγγιση των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν ιδιαίτερα οι Μουσουλμάνοι μετανάστες στην Ελλάδα, η συντριπτική πλειονότητα των οποίων έρχεται παράνομα. Βασικό στίγμα της μελέτης αποτελεί η ανάδειξη των πολιτισμικών δομών ως ικανή και αναγκαία συνθήκη της πολυπολιτισμικής συνύπαρξης διαφορετικών υποομάδων στη χώρα υποδοχής.

Ο Γιάννης Μιχελογιαννάκης εξετάζει τον τρόπο με τον οποίο το μεταναστευτικό φαινόμενο εισάγεται ως μεταβλητή στην εξίσωση της ασφάλειας. Θεωρεί ότι η διασύνδεση μεταξύ μετανάστευσης και ασφάλειας είναι ιδιαίτερα προκλητική και προβληματική, επειδή είναι άκρως υποκειμενική. Στο μεταψυχροπολεμικό διεθνές περιβάλλον η διασύνδεση μεταξύ εθνότητας, τρομοκρατίας, οργανωμένου εγκλήματος και συγκρούσεων «καμηλής έντασης» είναι ευκολότερη, νομιμοποιούμενη μέσα σ' ένα κλίμα γενικότερης ανησυχίας που κάνει τη διάκριση «εσωτερικής» και «εξωτερικής» απειλής όλο και πιο δυσδιάκριτη. Εάν το πολιτικό σύστημα του κράτους υποδοχής δέχεται τη δημογραφική και κοινωνική διαφορετικότητα και διαθέτει τους κατάλληλους μηχανισμούς διαχείρισης της διαφορετικότητας αυτής τότε η μετανάστευση δεν συνιστά μία παράμετρο στην εξίσωση ασφάλειας ούτε αποτελεί ένα παράγοντα μέτρησης της ανασφάλειας.

Στη συνέχεια η Αμαλία Φραγκίσκου αναλύει μεθοδολογικές προσεγγίσεις της εμπειρικής έρευνας για τον «άλλο» στα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας, παρουσιάζοντας συνοπτικά τις συνιστώσες των διερευνούμενων εννοιών και τις δυνατότητες διαφόρων ερευνητικών μεθόδων. Υποστηρίζει ότι τόσο η επιλογή της μεθόδου έρευνας όσο και ο προσδιορισμός του ερευνητικού πεδίου εξαρτώνται από τη θεωρητική οπτική που υιοθετεί ο ερευνητής και συναρτώνται με την ερμηνεία των αποτελεσμάτων. Αναδεικνύονται οι λόγοι που συνηγορούν στην αναζήτηση ποιοτικών προσεγγίσεων και σύνθετων μεθόδων για τη διερεύνηση του περιεχομένου των Μέσων και ο ρόλος τους στη διαμόρφωση στάσεων και αντιλήψεων σχετικά με τον μετανάστη.

Η Θεώνη Σταθοπούλου παρουσιάζει τα ευρήματα της έρευνας που διεξήχθη με ανάλυση περιεχομένου δείγματος, σε δημοσιεύματα του ημερήσιου Τύπου για το χρονικό διάστημα από τον Ιανουάριο του 2003 έως και τον Ιούνιο του 2006. Στόχος της έρευνας ήταν να διερευνηθεί και να αναλυθεί ο ρόλος των ΜΜΕ και συγκεκριμένα του έντυπου Τύπου στη διαμόρφωση της δημόσιας εικόνας των μεταναστών και των αντιλήψεων για το μεταναστευτικό

φαινόμενο. Επιπλέον, παρουσιάζονται τα γεγονότα της διεθνούς και ελληνικής επικαιρότητας, γύρω από τα οποία περιστράφηκε ο λόγος για τη μετανάστευση και τους μετανάστες, θέτοντας ως θέματα της δημόσιας ατζέντας την πολιτική του κράτους, την πολιτική των κομμάτων τόσο σε επίπεδο κομματικών μηχανισμών, όσο και σε επίπεδο στελεχών, τα αιτήματα φορέων των μεταναστών, τις στάσεις του κοινωνικού σώματος για τους μετανάστες και την εμπειρία άλλων κρατών για τη μετανάστευση.

Το δεύτερο μέρος του τόμου περιλαμβάνει μια σύνθετη και πολυεπίπεδη θεωρητική επεξεργασία της ποικιλίας δεδομένων που προέκυψαν από την εμπειρική έρευνα με τίτλο «Επιχειρηματικότητα, κίνδυνοι και ανταγωνισμός στο ιστορικό κέντρο της Αθήνας», στο πλαίσιο του διακριτού τμήματος του συνολικού ερευνητικού εγχειρήματος με τίτλο «Χαρτογράφηση κοινωνικοοικονομικών δραστηριοτήτων».

Η Ιωάννα Τσίγκανου, επιχειρεί μια προσέγγιση που εξετάζει το κεφαλαιώδες ζήτημα της επιχειρηματικότητας - ανταγωνιστικότητας και κοινωνικής συνοχής σ' ένα διαρκώς εξωγενώς και ενδογενώς μεταβαλλόμενο περιβάλλον. Βασικό παραμένει το ερώτημα της μετατόπισης «κινδύνων» και «διακινδυνεύσεων» από το οικονομικό πεδίο στο ποινικό και το αντίθετο. Το ιστορικό κέντρο της Αθήνας αποτελεί εκτός από τόπο ποικίλων οικονομικών και εμπορικών δραστηριοτήτων και τοπίο οίκησης, το οποίο υφίσταται συνεχείς αναδιατάξεις και μεταβολές, γεγονός που το καθιστά ιδιαίτερα ενδιαφέρον ερευνητικά. Η έμφαση στην ιστορική και κοινωνικο-γεωγραφική διάσταση του «χώρου-τόπου» θέτει σημαντικά ερωτήματα για τον τρόπο με τον οποίο προσεγγίζεται ο χώρος και οι άνθρωποι. Οι έννοιες που συγκροτούνται αναφέρονται τόσο σε υλικές πλευρές όσο και σε συμβολισμούς, νοηματοδοτήσεις που προσφέρονται για πολλαπλές αναγνώσεις.

Στη συνέχεια η Ελένη Ροϊνιώτη διερευνά τις απειλές εκείνες οι οποίες ενυπάρχουν και αναπαράγονται σχηματοποιώντας μια θεωρία περί απειλής, έτσι ακριβώς όπως αναπαρίσταται στη συνείδηση των εμπόρων που δραστηριοποιούνται στο ιστορικό εμπορικό κέντρο της Αθήνας. Το περιεχόμενο της έννοιας της απειλής με έντονο το στοιχείο της αυτοαναφορικότητας συστήνεται κάθε φορά στη βάση, είτε προσδιορισμών είτε των αντιθετικών της στοιχείων, όπως η ασφάλεια και η αυτοσυντήρηση, είτε, τέλος, ενεργοποιείται από τις επιμέρους νοηματικές συνισταμένες της όπως ο φόβος, το κόστος, το ρίσκο και η αστάθεια.

Ο Νίκος Ελευθερίου εξετάζει τη μετανάστευση ως μία διαδικασία μετασχηματισμού του ελληνικού κοινωνικού χώρου από τις αρχές της δεκαετίας

του 1990, με επικέντρωση στον τρόπο με τον οποίο τα κοινωνικά υποκείμενα προσλαμβάνουν από τα διάφορα δίκτυα εξουσίας και κοινωνικού ελέγχου το γεγονός της μετανάστευσης. Παρουσιάζει την ενεργοποίηση ενός άτυπου δικτύου κοινωνικού ελέγχου που έρχεται να δράσει συμπληρωματικά στα κενά, στις παραλείψεις ή στις αδυναμίες του επίσημου κοινωνικού ελέγχου, δημιουργώντας έτσι έξω-θεσμικές μορφές θυματοποίησης και περιθωριοποίησης των μεταναστών.

Η Κατερίνα Ηλιού επιχειρεί να διερευνήσει ποιοτικά την επίδραση του μεταναστευτικού φαινομένου στην εργασία που, όντας σε εξέλιξη, είναι δύσκολο ακόμα να εκτιμηθεί ποσοτικά. Το αυξημένο ποσοστό συμμετοχής των «οικονομικών μεταναστών» στον εργατικό τομέα δημιουργεί τη βάση για μια νέα πραγματικότητα στο εργασιακό πεδίο στην Ελλάδα. Οι επιπτώσεις της παρουσίας των «οικονομικών μεταναστών» διαχέονται σε διάφορους τομείς της οικονομικής, κοινωνικής και πολιτικής ζωής, η δε εκτίμηση της παρουσίας τους στον τομέα της εργασίας είναι σύνθετη και αντιφατική. Η έρευνα που πραγματοποιήθηκε στο ιστορικό τρίγωνο της Αθήνας καταγράφει ποιοτικά τις επιπτώσεις της παρουσίας των «μεταναστών» σε αυτό το χώρο μέσα από την καταγραφή των στάσεων και αντιλήψεων των Ελλήνων που απασχολούνται στον εμπορικό κλάδο και βιώνουν τα τελευταία χρόνια τις ραγδαίες μεταβολές.

Στη συνέχεια ο Ευάγγελος Χαϊνός εξετάζει τους παράγοντες «ρίσκου», «διακινδυνεύσεων» και «απειλών» για τον σύγχρονο Έλληνα επιχειρηματία που δραστηριοποιείται στο ιστορικό κέντρο της Αθήνας υπό το πρίσμα θεωριών της κοινωνιολογίας του εγκλήματος και της παρέκκλισης, με έμφαση στις θεωρητικές καταβολές της εγκληματολογικής παράδοσης που αφορούν το «φόβο του εγκλήματος», την «παγκοσμιοποιημένη ανασφάλεια» και την «κοινωνία της διακινδύνευσης».

Η Ιωάννα Φατούρου αναφέρεται στη σημερινή εικόνα της Αθήνας, μέσα από τους προβληματισμούς των Ελλήνων επιχειρηματιών που συμμετείχαν στην έρευνα. Περιγράφει τη διαχρονική εξέλιξη του εμπορικού τομέα στο ιστορικό κέντρο της Αθήνας αναδεικνύοντας ότι αποτελεί τη «μήτρα» από όπου γεννώνται στην ελληνική αγορά πολλοί κλάδοι και επιχειρηματίες. Επιπλέον, νέες πληθυσμιακές ομάδες και νέες μορφές εργασίας συνθέτουν την καθημερινότητα της καινούριας Αθήνας. Εμφανίζεται ο μετανάστης όχι μόνο ως ο μισθωτός υπάλληλος οικοδομικών επιχειρήσεων, γεωργικών εργασιών ή ως υπηρετικό προσωπικό αλλά και ως φορέας επιχειρηματικής δραστηριότητας, κατατάσσοντας τον εαυτό του στην κατηγορία των αυτοαπασχολούμενων, που εν δυνάμει βρίσκεται σε καθεστώς ανταγωνισμού απέναντι στον Έλληνα επιχειρηματία.

Η Ιουλία Λαμπράκη συνεισφέρει στη σύγχρονη κοινωνική προβληματική παρουσιάζοντας τις τιμωρητικές στάσεις του κοινού απέναντι στο εγκληματικό φαινόμενο και την αντιμετώπισή του, όπως αυτές εκφράζονται από τους καταστηματαρχες, τους υπεύθυνους και τους πωλητές των καταστημάτων του δείγματος της έρευνας. Προσεγγίζει τα χαρακτηριστικά του πληθυσμού, τα στοιχεία που αφορούν την επιχείρηση, την κίνηση της αγοράς και τον ανταγωνισμό, τις στάσεις των ερωτώμενων απέναντι στους αλλοδαπούς, στις ξένες επιχειρήσεις και στους πλανόδιους και γενικότερα θέματα που αφορούν την ικανοποίηση από την επιχειρηματική πολιτική του κράτους και τις ανασφάλειες του πληθυσμού.

Ο Γεώργιος Δημητρίου αναδεικνύει την πτυχή του υπαίθριου εμπορίου, στάσιμου ή πλανόδιου, που έχει μακρά και ουσιαστική παρουσία στην ελληνική εμπορική και κοινωνική ζωή. Δεν πρόκειται για ένα φαινόμενο της παγκοσμιοποιημένης ελληνικής οικονομίας ή της εισροής των λαθρομεταναστών αλλά για ένα σταθερό σημείο αναφοράς στη ζωή τόσο των αστικών κέντρων όσο και των μικρών επαρχιακών περιοχών που εδώ και αιώνες αποτελούσε λύση για οποιαδήποτε κοινωνική ομάδα βρισκόταν σε ευάλωτη κοινωνική και οικονομική θέση και χρειαζόταν μια άμεση βιοποριστική λύση. Στις μέρες μας, η εργασία πολλών μεταναστών και λαθρομεταναστών στο υπαίθριο εμπόριο τονίζει την παραβατική διάσταση του πλανόδιου μικροπωλητή στη συνείδηση του κόσμου. Ο συγγραφέας επιχειρεί να διερευνήσει το κατά πόσο συμβάλλει ή επηρεάζει ιδεολογικά αυτή η παρουσία του αλλοδαπού στοιχείου τις κοινωνικές αναπαραστάσεις που δημιουργούνται στο χώρο των εμπορών.

Η Χριστίνα Καρκανιά, μέσα από την αφήγηση της βιωματικής της ερευνητικής εμπειρίας στην περιοχή του Ψυρρή, επιχειρεί να καταδείξει τις διάφορες πτυχές της εξέλιξης μιας γειτονιάς του ιστορικού κέντρου της Αθήνας, σε συνδυασμό με τις γενικότερες τάσεις μετασχηματισμού που επιφέρουν οικονομικές και κοινωνικές αλλαγές στο μακρο-επίπεδο ανάλυσης.

Τέλος, ο Ηλίας Κορομηλάς εξετάζει τον χαρακτήρα του μεταμοντερνικού μεγα-άστεως και το σταδιακό εκφυλισμό του μοντερνικού σκοπού της πόλης. Σήμερα η παλιά συνεκτική πόλη υποκαθίσταται από ένα γιγάντιο μεγα-αστικό υποδοχέα ομάδων διαφορετικής ανθρωπολογικής προέλευσης, που δραστηριοποιούνται και συνωθούνται μέσα στις μεγα-πόλεις επιζητώντας την περιχαράκωσή τους. Αυτή η αλλαγή προϋπέθεσε και υποκατάσταση του συγκεντρωτικού μοντερνικού κράτους από άλλου τύπου μηχανισμούς που εξοβελίζουν τον μέχρι πρότινος κυρίαρχο ρόλο του κράτους. Όσον αφορά στην περίπτωση της Αθήνας υποστηρίζεται ότι πρόκειται για έναν υβριδικό μεγα-αστικό υποδοχέα, που, ωστόσο, δεν λειτουργεί με τα αναμενόμενα

ανακλαστικά, όπως αυτά υπαγορεύονται από την ίδια τη σύνθεσή του, και γι' αυτό αποτελεί τυπικό δείκτη κακής διαχείρισης του τρόπου με τον οποίον αντιμετωπίζονται οι διαφορετικές υποομάδες σε επίπεδο παροχής οπτικής –κατά κύριο λόγο– πληροφορίας.

Η θεματολογία των άρθρων που περιλαμβάνονται στο συλλογικό αυτό τόμο ανταποκρίνεται στις προσδοκίες μας για την ανάδειξη της πολυπλοκότητας του μεταναστευτικού ζητήματος. Οι επιμελητές του τόμου και οι συγγραφείς έχουν την πεποίθηση ότι τα κείμενα που φιλοξενούνται στον παρόντα τόμο θα συμβάλουν στον επιστημονικό διάλογο φωτίζοντας τις λιγότερο αναπτυγμένες όψεις του φαινομένου της μετανάστευσης στη χώρα.

*Χριστίνα Βαρουξή
Νίκος Σαρρής
Αμαλία Φραγκίσκου*